

Øm Klosters
Venner

Nyhedsbrev
Nr. 22

2019

Øm Kloster Museum

Øm Klosters Venner

Bestyrelsen

Formand

Torben Christensen
Haldursvej 30, 8680 Ry
Tlf. 30 273 274
rybogry@hotmail.dk

Næstformand

Jørgen Højland
Odinsvej 2, 8680 Ry
Tlf. 21 62 69 35
jhoeland@post.tele.dk

Kasserer

Birgitte Bang-Madsen
Brandevvej 6, 8766 Nørre Snede
Tlf. 20 78 89 95
8766bbm@gmail.com

Sekretær

Ida Ebbensgaard Jensen
Vadestedet 4, 8680 Ry
Tlf. 22 32 79 23
ida.mej@hotmail.com

Jan Bech Andersen
Ægirsvej 3, 8680 Ry
Tlf. 86 89 23 48
janbandersen@hotmail.com

Susanne Gram
Ingerslevvænget 5, 8310 Tranbjerg J
Tlf. 86 29 44 41
susannegram@hotmail.com

Aase Hulgaard
Munkevej 5, Emborg, 8680 Ry
Tlf. 86 89 87 65
aasehulgaard@icloud.com

Eva Jensen (**1. sup.**)
Fæstibakke 9, Gl. Rye, 8680 Ry
Tlf. 30 69 90 60
knud.eva@jensen.mail.dk

Ingeborg Doktor (**2. sup.**)
Thorsvej 37, 8680 Ry
Tlf. 86 89 25 34
ingeborg@k-doktor.dk

Redaktion

Lene Møllerup
Susanne Gram
Ida Ebbensgaard Jensen
Birgitte Bang-Madsen
Ingeborg Doktor
Bent Koed Doktor (prepress)

Nyhedsbrevet udsendes af museumsforeningen *Øm Klosters Venner*, der er en sammenslutning af personer med interesse for klostrets historie og museets virke.

Indhold

Lægeredskaber fra Øm	3
Oldtid på Øm	8
Biavl i kristendom	10
Formandens beretning	16
Dagliglivet i et kloster	18
Sommerudflugt	24
Den keltiske kirke	25
Nyt vedrørende Øm	28
Sagn fra Øm området	31
Kalender for 2019	<i>Bagsiden</i>

Besøg Øm Kloster Museum og bliv medlem af museumsforeningen Øm Klosters Venner

Vær medlem et år for 100,- kr. eller hele husstanden for 150,- kr.

Kontingent indbetales på konto.

Reg. nr. **1551** konto nr. **9197583**

Øm Klosters Venner

Munkevej 8, Emborg, 8680 Ry
tlf. 86 89 81 94

www.museumskanderborg.dk

Forsiden: Foyer i udstillingsbygningen.
Skitseforslag ved Galmstrup Ltd.

Fotos: Øm Kloster Museums Arkiv / Lene Møllerup / Bent Koed (medmindre andet er nævnt).

Lægeredskaber fra Øm Kloster

Af Line Thyrring Nielsen

Der har fundet udgravninger sted ved Øm Kloster i mere end 100 år. Det har resulteret i flere tusinde genstande, der kan fortælle om livet på klosteret. Nogle af disse genstande er blevet tolket som lægeredskaber og har været med til at udbrede ideen om et muligt hospital på Øm Kloster. Ifølge nyere forskning kan det dog diskuteres, hvorvidt disse lægeredskaber vidner om et hospital på Øm Kloster, eller om de kun vidner om munkenes liv og middelalderens tanker om at forebygge sygdomme. Dette har været emnet for mit kandidatspeciale fra Aarhus Universitet, som blev godkendt i 2018.

Den materielle kultur

Udgravningerne af en bygning øst for Øm Klosters hovedbygning, samt tolkninger af flere redskaber som værende lægeredskaber har været med til at understøtte en teori om, at der i slutningen af middelalderen har været et hospital på Øm Kloster, hvor folk fra lokalområdet, pilgrimme, syge og ældre kunne komme og få ly, samt blive behandlet af munkene.

Men spørgsmålet er, om alle redskaberne virkelig har været lægeredskaber, og om deres funktion vidner om sygdomsbekæmpelse og hospitalsbehandling eller blot et almindeligt hverdagsliv for munkene på klostret?

I det følgende præsenteres nogle af redskaberne og tolkninger af deres brug.

Pincetter og øreskeer til brug ved sårbehandling

Under udgravningerne ved Øm Kloster er der fremkommet flere pincetter (billede 1). I middelalderen har pincetter været en del

Billede 1: To pincetter fra Øm Kloster, den ene med lås.

Foto: Susan Kipp, Museum Skanderborg.

Billede 2: Øreformede skeer fra Øm Kloster. Disse kan have været brugt til behandling af syfilis eller andre sygdomme.

Foto: Susan Kipp, Museum Skanderborg.

af lægernes udstyr, hvor de har været brugt til at fastholde væv under et indgreb og til at fjerne bl.a. knoglesplinter ved behandling af sår (brud). Enkelte pincetter er dog klassificeret til håndværksbrug, hvor de har været brugt til metalarbejde til at holde på små emner under arbejdet.

Et andet redskab, der kan have været brugt ved behandling af sår, er nogle øreformede skeer (billede 2). Skeerne kan have indgået i behandlingen af f.eks. syfilis, hvor den skeformede ende kunne anvendes til at udvide hullet, efter at man har brugt en skarpere genstand til at prikke hul på byldeerne. Skeen kan efterfølgende være brugt til at fjerne væske eller til at anbringe væske på såret for rensning. Redskabet bliver derfor ofte tolket som et medicinsk instrument.

Nåle til syning eller kirurgi?

Nogle af de mere usikre lægeredskaber udgøres af en gruppe nåle (billede 3). Der er tale om tynde nåle, som tidligere er opfattet som værende brugt til kirurgiske indgreb, behandling samt sammensyning af sår.

En fundgruppe som nåle bliver ofte tolket efter deres fundkontekst, da disse kan have haft flere funktioner og ikke har været specialudformede. En nål kan således have været brugt til kirurgiske indgreb, syning eller andet håndværk.

Nålene, der er fundet ved Øm Kloster, er ikke små og tynde, som man vil forvente med nåle brugt til syning, men mere grove i det. Disse nåle kan have været brugt til kirurgiske indgreb, men kan i lige så høj grad være anvendt til andet håndværk såsom læderarbejde.

Åreladejern

Et redskab, der med sikkerhed kan tilskrives lægekunsten, er åreladejern

Billede 3: Nåle fundet ved Øm Kloster. Først tolket som værende brugt til kirurgiske indgreb, men senere tolket som synåle, hvilket også ses i udstillingen på Øm Kloster Museum, hvor nålene ligger under "sygrej" sammen med en lille saks og et fingerbøl.

Foto: Susan Kipp, Museum Skanderborg

(billede 4). Åreladejern er et tyndt instrument af jern, som er brugt ved åreladning, hvor der lægges et snit i en blodåre, hvorfra man kunne tappe blod fra kroppen. Åreladejernene har ofte en U-formet æg, der er udformet til ikke at trænge for dybt for at undgå at miste for meget blod.

Åreladning er en af verdens ældste former for lægebehandling og har allerede været i brug i antikken til behandling af flere forskellige sygdomme.

Mens flere af de tolkede lægeredskaber også kunne have været brugt til andre formål, som håndværksmæssig brug, er åreladejern primært knyttet til behandling og forebyggelse af sygdomme. Der kan dog ud fra fundsammenhængene ikke siges noget om hvem, der er blevet behandlet. Om udefrakommende som pilgrimme, syge eller svage er blevet behandlet på klosteret, eller om det kun har været munkene selv, der har brugt åreladning som forebyggelse af sygdomme kan ikke afgøres/vides ikke.

Middelalderens sygdomsforståelse var knyttet til humoralpatologien, hvor

Billede 4: Tre åreladejern – et lige og to krumme – fundet ved Æm Kloster.

Foto: Susan Kipp, Museum Skanderborg.

sygdomme skyldtes ubalance i kroppens fire kardinalvæsker (blod, slim, sort glade, gul galde). Cisterciensermunkene blev i middelalderen pålagt fire årlige åreladninger, da man mente, at åreladning havde den funktion at regulere og rense kroppen og bringe balance i kroppens væsker. Derfor kunne man

blive rask ved eksempelvis at fjerne det dårlige blod fra kroppen.

Metoden blev også brugt, selvom man ikke var direkte syg, men til at forebygge sygdomme og rense kroppen for de dårlige væsker. Åreladejern fra middelalderlige klostre repræsenterer naturligvis et lægeredskab, men i lige så høj grad ideen om generel helbredspleje i klostrene. Derved bliver spørgsmålet ikke kun at identificere redskaberne, men også hvad tilstedeværelsen repræsenterer – kirurgiske indgreb eller en livsstil?

Hygiejne

Munkene har generelt været meget hygiejniske. De gik op i at rense kroppen og forebygge sygdomme som fx ved at lade sig årelade fire gange årligt for at holde kroppen sund. Både øreskeer og pincetter kan derfor ses som hygiejneredskaber i stedet for lægeredskaber. Øreskeerne kan, som navnet henlyder, have været anvendt til at rense ører med og kan betragtes som nutidens vatpinde.

Udover at være et sårbehandlingsredskab og en del af lægernes udstyr, har pincetter ligeledes haft andre funktioner. Mens enkelte er klassificeret til håndværksbrug, kan pincetter som nævnt være brugt som hygiejneartikler og kosmetiske redskaber, til fjernelse af fremmedlegemer i huden eller uønsket hår.

Konklusion

Det kan diskuteres hvorvidt de ovenfor beskrevne genstande, fundet ved

Øm Kloster, har været brugt til kirurgiske indgreb og behandling af sygdomme. Flere af genstandene, som nåle, pincetter og øreskeer kan have haft flere funktioner og derved være brugt i forskellige sammenhænge – både kirurgisk, men i lige så høj grad håndværksmæssigt. Andre genstande som åreladejern, der med sikkerhed er anvendt til lægevidenskab, repræsenterer samtidig en livsstil på klosteret og en bevidsthed om at forebygge sygdomme – og ikke kun kurere dem. Da flere af genstandene kan være brugt til hygiejniske formål, vidner det igen om genstandenes multifunktionelle brug – og intet peger direkte i retning af hverken lægevidenskab eller kirurgi, men i lige så høj grad andre aktiviteter.

De fundne genstande kan derfor ikke tolkes som et sikkert tegn på lægevirke og hospitalsvirksomhed på Øm Kloster.

Selvom klosteret sandsynligvis har haft et infirmeri til behandling af syge munke, er det usikkert hvad genstandene kan fortælle om behandling og lægevidenskab. Ydermere kan de ikke fortælle, hvem der er blevet behandlet. Har der været udadvendt hospital til behandling af pilgrimme og udefrakommende syge og svage personer, eller er det kun munkene, der er blevet behandlet?

Måske skal genstandenes tolkninger som lægeredskaber gentolkes og ses i et nyt lys?

Litteratur:

- Bergqvist, Johanna. Läkare och läkande - Läkekonstens professionalisering i Sverige under medeltid och renässans. Lund 2013.
- Frölich, Annette. Jernalderens lægekunst - en nytolkning af arkæologiske fund fra danske offermoser. Højbjerg 2009.
- Krabath, Stefan. Die hoch- und spätmittelalterlichen Buntmetallfunde nördlich der Alpen bd. I-II. Rahden 2001.
- Kristensen, Hans Krongaard. Klostre i det middelalderlige Danmark. Højbjerg 2013.
- Møller-Christensen, Vilh. Middelalderens lægekunst i Danmark. København 1944.
- Smidt, C.M & Kr. Isager. Øm Kloster - Cara Insula - Vejledning ved besøg i ruinerne ved C.M. Smidt, samt redegørelse for skeletfundene ved Kr. Isager, Aarhus 1942.

Kilder:

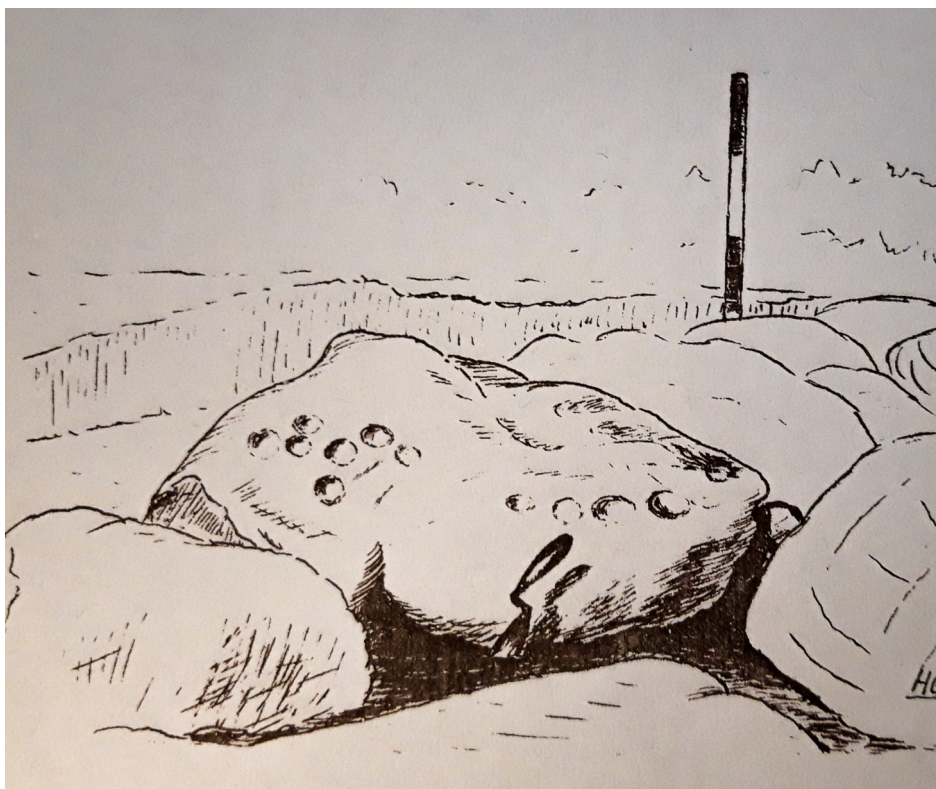
- Benedikts Regel. (Regula Monachorum sancti Benedicti) Udgivet med dansk oversættelse og kommentar af Brian Møller Jensen. Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet, 1998.
- Ecclesiastica Officia. The ancient sages of the Cistercian order. Guadalupe Translations 1998.
- Øm Klosters Inventarium af 1554. Udgivet af Peter Frederik Suhm i Nye samlinger til den danske historie, bind III, København 1728-98.

Oldtid på Øm

Af Jan Bech Andersen

Under udgravningerne i 1975 udkom der løbende små skrevne nyhedsberetninger "Øm kloster-projektet. Nyt fra de arkæologiske udgravninger". i nr. 2 fra den 19. juli skriver Vivi Jensen om Oldtiden på Øm (her forkortet af Jan Bech Andersen).

Blandt de nye fund på Øm kloster er der fundet en stor granitsten med indhuggede hellige symboler fra oldtiden, "skålgruber". Den lå i fundamentet til klosterets østfløjs vestre langmur. Skåltegn, som disse, kendes fra bronzealder-

Tegning af skåltegnene.

Illustration af Holger Garner fra: Øm Kloster. Projektet. Nyt fra de arkæologiske udgravninger Nr. 2, 19. juli 1975, s. 1.

Tegning af kærneøkse.

Illustration af Holger Garner fra: Øm Kloster. Projektet. Nyt fra de arkæologiske udgravninger Nr. 2, 19. juli 1975, s. 3.

rens helleristninger, og man sætter den derfor i forbindelse med den frugtbarhedskult, som helleristningerne må være udtryk for. På vor sten er der mindst et dusin skåltegn, men ingen billeder, og vi må derfor nøjes med at datere den til yngre stenalder eller bronzealder. Stenen ligger øverst i fundamentet og skåltegnene er på oversiden, og den vil blive på sin nuværende plads, til glæde for den opmærksomme besøgende.

Munkene var ikke de første mennesker, der fandt, at området ved Øm var et attraktivt sted at leve. Fund fra ældre og yngre stenalder er også repræsenteret på stedet, hver ved karakteristiske fund. De mesolitiske jæger- og fiskerkulturer er velkendte i hele dette østjyske søområde, og det ville have været mærkeligt, om vi ikke havde fundet spor af dem. Egentlige bopladslag forekommer endnu ikke, men i fyldjorden i fundamentgrøfterne er fremkommet to karakteristiske kærneøkser og en del flintaffald. Fra yngre stenalder stammer et fragment af den slebne, tyndnakkede flintøkse.

Biavl i kristendom, kirke og klostre – træk af biavlshistorien

Af Kristian R. Skovmose

I 2018 kunne jeg fejre 40 års jubilæum som biavler. På underfundig vis fik jeg samme år betroet opgaven at være klosterbiavler ved Øm Kloster Museum. I praksis blev der etableret en lille bigård i et hjørne af museets område, og der kom igen klosterhonning på hylderne i museumsbutikken.

Bierne har forår, sommer og sensommer flittigt besøgt områdets blomster og samlet nektar og pollen kombineret med, de har bestøvet forskellige blomster, så der er kommet frugter og bær. Biavlens historie går årtusinder tilbage. Jeg vil her give nogle få glimt fra den del af biavlens historie, som i særlig grad relateres til kristendom, kirke og klostre. Biavl og produkter som honning, voks og måske propolis og pollen har spillet en rolle for Øm Kloster, ligesom kilder vidner om, det har været tilfældet andre steder i Europa.

Bier, honning og voks i Bibelen

Bibelen fortæller adskillige steder om bier, honning og voks og tilskynder til at give bisamfundets opbygning, voks og honning en særlig betydning og legitimitet i kirke- og klosterregi. Vi kender alle det bibelske udtryk: Landet, der flyder med mælk og honning fra f.eks. 2. Mos., hvor Herren åbenbarer sig

for Moses i den brændende tornebusk og lover: *”Jeg ... føre dem op fra dette land til et godt og vidtstrakt land, et land, der flyder med mælk og honning”* (2. Mos. 3,7 ff). I f.eks. Salmernes bog er der billeder relateret til voks: *”Bjergene smelter som voks foran Herren foran hele jordens Herre”* (Ps. 97,5). I Ny Testamente berettes om Johannes Døberen: *”Johannes bar klæder af kamel-*

*Honning fra Øm Klosters Bigård.
Foto: Kristian Skovmose.*

hår og havde et læderbælte om livet, og hans føde var græshopper og vildhonning.” (Mt. 3,4).

Fortællinger og billeder, som munkene i Øm Kloster har kendt såre godt og relateret til i dagligdagens omgang med bier, voks og honning.

Fra bijagt til bier som husdyr

I mange år blev honning og voks jaget og høstet fra vilde bier. 10.000 år gamle hulemalerier i Bicap i Spanien vidner om jagt efter bier og honning. Arkæologiske fund i Mellemøsten, der dateres til ca. 900 f.Kr., fortæller om biavl med brug af bikuber. I Europa blev biavl med halmbikuber og andre simple stadetyper almindelig i løbet af middelalderen. Først i 1800-tallet blev bistader med bevægelig tavlebygning udviklet, som vi kender dem i dag.

Biavl i klostrene

Kirke og klostre spillede en betydelig rolle i udviklingen af landbrug og udbredelsen af forskellige teknologier, som f.eks. cistercienserne i forhold til bl.a. vandteknologi. Det gælder også i forhold til biavl, fordi efterspørgslen efter især voks til lys i kirkerne var kolossal. Honning til brygning af mjød eller øl og måske medicinsk brug var også efterspurgt. Den engelske biavlsforsker og – historiker Eva Crane har beskrevet den engelske biavlshistorie i perioden ca. 1200 – 1850 og peger bl.a. på, at der i inventarlistene fra klostre, arvesager mv. over 16.000 gange nævnes bier, voks, honning eller andet relateret til biavl. Om et engelsk kloster i 1200-tallet beretter en kilde, at der var ca. 300 bikuber fordelt på 28 bigårde. Hvor omfattende mon biavl var i tilknytning til Øm Kloster og de mange tilhørende besiddelser? Det kunne være interessant at vide.

Ifølge museumsinspektør Lene Møllerup nævnes honning og voks i en regnskabsbog fra Beaulieu Abbey i England, 1269-70. Bl.a. viser regnskabet,

Kubebiavl med halmkubbe. Her fra engelsk manuskript fra 1200-1210. Efter British Library, Royal MS 12 C XIX, f. 45v.

Biavlere. Illustration af Pieter Bruegel den ældre, 1568, efter Wikiart.

at stort set alt det bivoks, der kommer fra biholdet indenfor klostrets mure, har fundet vej til sakristanen (til vokslys), og i grisestiens regnskaber ses, at denne havde egne bikuber. Tilsyneladende var klostrets bihold fordelt udover mange af klostrets afdelinger. (Red.: Læs mere om dette side 21 i artiklen der starter side 18).

Jyske Lov fra 1242, 3. Bog 39 – 42 handler om bier og biavl, hvilket er udtryk for, at biavl havde stor praktisk og økonomisk betydning.

Efter reformationen og århundrederne efter var præster verden over fortsat aktive biavlere og bidrog til biavlens udvikling som foregangsmænd og skribenter af flere lærebøger i biavl. Benediktinermunken Broder Adam (1898-1996) fra Buckfast Abbey i England udviklede en biavlspraksis og avlsmetode, som i dag er udbredt i f.eks. Danmark. Han drak i øvrigt mjød dagligt livet igennem.

Voks og kirkelys

Voks var antageligt det vigtigste produkt fra klostres og andres biavl. Vokslysene havde den praktiske funktion at skabe lys i kirkerne. De udsmykkede kirkerummene. Men vigtigst var brugen i tilknytning til ritualerne og den tilhørende symbolik.

Fra 300-årene har lys og specielt vokslys, spillet en rolle i den kirkelige religiøse symbolik og tænkning. Pave Gregor den Store refererer i år 605 til velsignelse af kirkens lys. Traditionen med velsignelse eller indvielse af kirkelys lever stadig som kyndelmisse (2. februar).

Der er adskillige religiøse billeder knyttet sammen med lys. I Det Ny Testamente nævnes Jesus som verdens lys dels i indledningen til Johannesevangeliet: *Lyset, det sande lys, som oplyser ethvert menneske, var ved at komme til verden. Han var i verden, og verden var blevet til ved ham...* ” (Jh. 1,3 ff), og han siger om sig selv: *”Jeg er verdens lys. Den, der følger mig, skal aldrig vandre i mørket, men have livets lys.”* (Jh. 3, 12). Symbolske paralleller imellem voks fremstillet af jomfruelige bier og jomfru Maria, der fødte Jesus, indgår i traditionerne omkring kirkens lys.

Afhandlingen *”Honning, vax och mjöd”*, af Erik Husberg 1994, beskriver ud fra en svensk sammenhæng, at bivoks økonomisk og praktisk spillede en stor rolle. Der skulle være mindst tre vokslys i kirken: To alterlys og et dåbslys. Der skulle betales afgifter og betales for lys i forbindelse med kirkelige handlinger som f.eks. ved barselskvinders genoptagelse i kirken, årlige messer for afdødes sjæle. Ved en begravelse af en lagmand i 1328 blev indkøbt tre lispund voks (ét lispund svarer til ca. 8 kg, dvs. ca. 24 kg voks). I 2019 koster et kg ægte bivoks ca. 140 kroner. Udgiften i nutidskroner ville altså blive 3360 kroner.

Vadstena Kloster, Birgittinerordenens moderkloster i Sverige, fik i 1346 testamenteret flere gårde, som skulle være med til at financiere, at et betydeligt antal vokslys vedvarende var tændt i klosterkirken.

Efter reformationen og frem til i dag holder den katolske kirke fast i, at påskelys og alterlys bør fremstilles, så de består af en vis procentdel ægte bivoks.

Ud over den kirkelige anvendelse af voks, har voks indgået i mange praktiske og dagligdags sammenhænge f.eks. til at forstærke snore, tætte huller, polere og at lave modeller til metalstøbning.

Biavlens og biavlernes skytshelgener

Den mest kendte skytshelgen for biavl og biavlere er Skt. Ambrosius, som ofte afbildes med en bikube i favnen, men han er ikke den eneste. Interessant set i forhold til Cistercienserordenen og Øm Kloster er, at to helgener af største betydning for cistercienserne; nemlig Sankt Benedikt, hvis regel cistercienserne fulgte nøje, og Sankt Bernhard af Clairvaux, som teologisk og i udbredelsen af ordenen spillede en kolossal rolle, også er skytshelgener for biavl og biavlere.

*Billede 4. Sankt Ambrosius, her holdende en bikube i den ene hånd.
Foto: Kristian Skovmose*

Benedikt bad for og velsignede bierne og voks, som bruges i kirkerne til liturgiske lys. Bernhard har formuleret: *”Jesus er for mig som honning i munden”*. I 1953 i anledning af 800 året fra Bernhards død, kaldte Pave Pius XII ham for *”Doctor Mellifluus”* (doctor der flyder med honning).

Pave Urban 8. (1568 – 1644) af Barberinislægten havde, inspireret af Barberiniernes våbenskjold bier i sit våben, der stadig ses mange steder i Rom.

Bier er gennem århundreder brugt som billede på flittighed, samfundsstruktur, ledelsesstruktur i kirke og klostre. Bikuber findes på foretagsomme mænds gravsten.

Honning

Honning indgik i husholdningen og det er næsten fristende at kalde det et ”biprodukt” af biavlens i klostertiden, fordi det havde en mindre betydning end voks. Honning var forgænger for sukker og blev brugt til at søde forskellige madvarer (måske i mindre grad hos de asketiske cisterciensere).

Når der blev brygget mjød og øl, var honning en af ingredienserne. Måske blev klosterets øl sødet med honning. Mon ikke også munkene brugte honning ved bagning af brød og kager.

Endelig har honning spillet en medicinsk rolle, som det i dag kendes i ”apiterapi”. Medicin kunne være bitter og smage ubehageligt, og derfor blev den taget sammen med honning for at lindre den bitre smag.

Afsluttende sammenfatning

I og omkring Øm Kloster har munkene kendt til bijagt, ligesom de helt sikkert, som andre steder, har drevet biavl med halmkuber eller lignende sta-

detyper. Munkene har kendt til handel med bivoks til lys. De har nydt de søde gyldne dråber – honning. Brødre og lægbrødre har helt sikkert været dybt fortrolige med de kirkelige traditioner og symbolske forestillinger, der knytter sig til biavl og honning mv. har endvidere også haft en medicinsk funktion.

I dag drives Øm Klosters biavl af en protestantisk præst og med to moderne bistader. Honningen har smag og karakter fra nutidens flora med et historisk islæt fra klosterhavens blomster - gyldne dråber, der binder fortid og nutid sammen. Biernes voks og øvrige produkter er stadig efterspurgt. Biernes bestøvning er nu som før livsnødvendig for natur og mennesker. Bier og biavl på Øm Kloster Museum spiller sammen med natur, kultur, historie og tradition.

Om forfatteren

Kristian R. Skovmose blev cand. theol. fra Aarhus Universitet i 1990. Her specialiserede han sig i gudstjenestehistorie bl.a. gennem et scholarstipendiat 1989-90.

Han er i dag sognepræst i Skanderborg og biavler siden 1978. Klosterbiavler Øm Kloster Museum fra 2018.

Bestyrelsesmedlem og formand for Danmarks Biavlerforening 1990 – 2002. Frivillig medarbejder i udviklingsprojekter med biavl i Afrika i 1995 – 2015.

Tegnekursus – en dag i klosterhaven

Lær om klosterplanter ved hjælp af tegning. Dagskursus i Pinsen på Øm Kloster Museum.

Kursusleder Lone Lyngkjær Wolf Kirkegaard er natur- og kulturformidler og underviser i naturhistorisk illustration, klassisk tegning og visuel storytelling.

Kurset henvender sig til voksne og varer 6 timer. Der er to hold: lørdag 8. og søndag 9. juni, begge dage kl. 10:00-15:00. Max 15 deltagere per hold. Pris 100,- Kr. inkl. kursus og materialer. Tilmelding til Øm Kloster Museum på telefon 86 89 81 94.

Læs mere om kurset på www.skanderborgmuseum.dk

Formandens beretning

Af Torben Christensen

Der er en meget stor kontrast mellem Øm Kloster Museums daglige virke - med besøgende og rundvisninger, herunder den ro og stemning som natur og sø giver, når man bevæger sig rundt omkring i ruinerne - og den intense mødeaktivitet, der har været gennem det meste af 2018. Møder, der har handlet om at få inspireret arkitekt og landskabsarkitekt til at udarbejde det bedste forslag til et nyt museum. Undertegnede og nogle gange hele bestyrelsen har været inviteret til en del af disse møder, hvor vi efter bedste evne har bidraget med input. Resultatet af arkitekternes arbejde blev præsenteret i efteråret 2018 og har overvejende fået positiv omtale. Enkelte har dog været bekymret for ruinerne, men jeg mener, det er ubegrundet, idet det kun er belæggningerne omkring ruinerne, der bliver ændret på - mest af pædagogiske grunde. Så nu venter vi spændte på Skanderborg Kommune og diverse myndigheders forhandlinger. Skanderborg Kommune har godkendt, at der arbejdes videre med forslaget, så mon ikke der i 2019 vil komme nye positive udmeldinger om projektet.

Man kan selvfølgelig spørge: hvorfor ændre noget på Øm? Og svaret vil være, at uden udvikling vil besøgshallene blive ved med at falde, og til sidst lukkes et museum med betjening, så ruinerne blot ligger tilbage. Det vil næsten ikke være til at bære.

Nu er det vist på tide at få gang i en omtale af foreningens aktiviteter i 2018. Som nogen af jer vil kunne huske fra generalforsamlingen i 2017, forærede foreningen museet værket: 'Folk og flora' i fire bind, som Lene Mollerup havde ønsket, for at gøre en revideret og udvidet udgave af: 'Klosterhaven i Øm' så interessant og spændende som muligt.

Nu vi er ved gaver har foreningen også i 2018 foræret museet ca. 50 meter sneleghegn til klosterhaven og 12 paraplyer til udlån til gæsterne.

Torben Christensen

Ellers er sæsonen forløbet på flg. måde:

- 1. maj åbning af museet med morgenbrød og kaffe til alle fremmødte. Det var en hyggelig formiddag.
- 'Munkenes morgen og naturen vågner' 6. maj med god deltagelse og som sædvanligt sansefyldt både i naturen og i ruinerne.
- 11. april var foreningens medlemmer inviteret til Moesgaard Museum til en gratis guidet rundvisning i den nye Middelalderudstilling. Stor oplevelse, men deltagelsen var desværre ikke så stor, som vi havde håbet på.
- 29. maj 'Friluftsgudstjeneste' i klosterruinen ved pastor emeritus Jørgen Lorentzen. Som altid et fint arrangement.
- Et ekstraordinært arrangement fandt sted den 12. juni. Lene Møllerup havde helt overraskende fået tilladelse til at tage en mindre gruppe på vandring i Munkekanalen, som ligger på privat grund. Det gav selvfølgelig anledning til at komme omkring alle Øm Klosters kanaler. En dejlig berigende sommeraften.
- * 'Klosterfestival' – årets største begivenhed på Øm – med middelaldermarked og ølsmagning blev afholdt 18. – 19. august. Selv om foreningen ikke direkte var involveret i arrangementet, så tør jeg godt give udtryk for, at uden foreningens mange frivillige og andre interesserede kunne arrangementet ikke lade sig gøre. Til alle der bidrog for at gøre denne weekend til en succes, vil jeg gerne sige en stor tak.

Vores lille forening har 220 medlemmer ved udgangen af 2018. Det er et lille fald, men som det fremgår af regnskabet, er det ingen katastrofe. Vi er stadig i stand til at støtte museet til anskaffelser, der ellers ikke ville være mulighed for.

Og så allervigtigst her til sidst: Mange gange stor tak til alle frivillige, der hjælper med at få Øm Kloster til at fremstå indbydende for gæsterne.

Fra bestyrelse skal lyde en stor tak til Lene for altid at være engageret, for at alting kan lade sig gøre og for altid at smile uanset, hvad vi kommer med.

Også en stor tak til personalet på Øm for altid at modtage os med åbne arme.

Også en stor tak til bestyrelsen for møder og samarbejde både før og under arrangementerne.

Tak for i år 2018. 2019 bliver lige så spændende, er jeg sikker på.

Kilder til belysning af dagliglivet i et middelalderligt cistercienserkloster

Af Lene Møllerup

En gang imellem kan man være heldig at finde kilder til belysning af dagliglivet i det middelalderlige cistercienserkloster, på steder, som ellers ikke umiddelbart synes oplagte. I dette tilfælde drejer det sig om et regnskab fra det engelske Beaulieu Abbey. Beaulieu Abbey er beliggende i det sydlige England i grevskabet Hampshire. Klosteret er grundlagt i 1203-04 af kong John (kong 1199-1216) som datterkloster af det franske hovedkloster Ci-

teaux.

Regnskabet omhandler perioden Mikkelsdag (29. september) 1269 til Mikkelsdag (29. september) 1270. Det næsten komplette regnskab består af to separate tekster og indeholder et komplekst regnskab over klosterets forskellige ejendomme som lade-

Billede 1. Bager som er ved at tage runde brød ud af ovnen ca. 1509. Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Band 1. Nürnberg 1426–1549. Digitaliseret og tilgængeligt af Stadtbibliothek Nürnberg.

gårde, møller og gårde samt tiende fra kirker og landsbyer. Det indeholder også detaljerede beskrivelser af indtægter og udgifter fra klostrets forskellige afdelinger, og det er her, at klostrets daglige gøremål åbenbares samt steder og aktiviteter beskrives, som normalt ikke dokumenteres.

I det følgende skal vi kigge nærmere på, hvad regnskabet kan fortælle om dagliglivet på det engelske cistercienserkloster. Gennemgangen er baseret på S.F. Hockeys kommentarer til regnskabet, som er publiceret i *The Account-book of Beaulieu Abbey*, 1975. Selve regnskabet er publiceret på latin.

Klostrets regnskab og administration

Hver mandag morgen mødtes klostrets overordnede ansvarlige ledere sammen med prioren og regnskabsmesteren for at gennemgå klostrets økonomi afdeling for afdeling. På mødet kunne afdelingerne udtale sig eller fremlægge sager, og klager kunne indgives. Deltagerne var ud over prior og regnskabsmesteren: portneren, den bestyrende for de forskellige afdelinger herunder gæstehus, stalde, bageri, bryggeri og det sekulære infirmeri. Hver af klostrets afdelinger havde sit eget regnskab, hvor tab eller profit blev noteret, tilsammen med overførelser af varer eller ydelser fra andre afdelinger. Fire gange årligt blev den generelle økonomiske situation fremlagt for abbeden eller prioren, og en gang årligt ved Mikkelsdag aflagde hver afdelingsleder sit årsregnskab bestående af kvitteringer og redegørelse for omsætning, salg og indkøb. Det er disse regnskaber, der ligger til grund for nedenstående gennemgang.

Om gamle sko, voksllys og krydderier

Portneren havde flere funktioner. Han uddelte bl.a. øl og stuvning til de fattige. Det ses af regnskaberne, at stuvningen blev tilberedt direkte i porten. Han uddelte også gammelt tøj og sko fra klostrets lager. Portneren modtog hver sjette måned 30 par nye sko fra skomageren og 50 par brugte sko, alle til uddeling. Det var ligeledes portnerens opgave at udvælge 13 fattige mænd, som hver dag fik mad og en overnatning i klostrets gæstehus, og det var ham, der udvalgte de værdige fattige, som deltog i munkenes rituelle ugentlige fodvask.

Fra sakristanens regnskab bemærkes det, at der var ansat en mand i 15 uger til at foretage dekorationer med guld og sølvblade (bladguld) samt en urmager i 5 uger. Regnskabet viser, at stort set alt det bivoks, der kommer fra biholdet indenfor klostrets mure, har fundet vej til sakristanen (til voksllys), og det er også ham, som uddeler olie til de olielamper, der altid er tændt i sovesalen om natten, samt til olielamper i klostrets sygehuse.

Klostret havde tre sygehuse (infirmerier). Et for lægfolk, et for lægbrødre

Billede 2. Bødker i gang med at fremstille tønder og kar ca. 1432. Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Band 1. Nürnberg 1426–1549. Digitaliseret og tilgængeligt af Stadtbibliothek Nürnberg.

og et for munke. Det ses, at de syge fik kød leveret, særligt lever og slagteaffald fra slagtede dyr, men også fisk og ost blev spist. I klostrets to egne sygehuse blev fasten og advent nøje overholdt. Det ses også, at klostrets syge og svage fik særlige delikatesser som peber, kommen, sukker, og lakrids

sammen med frisk kød og fjerkræ. Alle klostrets tre sygehuse holdt hver især duer og høns, sandsynligvis beregnet som kød til de syge.

Om brænde, haver og grisekød

Klostret havde en skovridder ansat. Hans arbejde bestod i at fælde underskoven, og at samle bundter til brug som brænde. Han producerede stager til hegn og vinranker, og hans regnskab viser, at han anvender et standardmål til indsamlet træ; målet, en modus var en metalring med en fast dimension, hvori han samlede brænde med en længde på ca. 75 cm. Således kunne han måle sin produktion af enheder ret præcist.

Overraskende er det, at alt brugbart jord tilsyneladende blev anvendt mellem de forskellige huse og værksteder på klostrets område. Grøntsagshaven lå

sandsynligvis ikke kun ét sted, men var placeret rundt omkring på området. Haverne stod under den afdelingsleder, som leverede bønner og grøntsager til stuvning og supper, og som gengæld fik gødning fra gæstehuset og gæstehusets stald (mon her ikke også menes det menneskelige affald!).

Gartnerens opgave var også at grave kirkegårdens grave, når det var nødvendigt, mens frugttræerne blev vedligeholdt af en anden afdeling. Klostret holdt grise og havde tre betalte ansatte til at passe dem. Grisestien fik rester fra køkkenet og opfejning fra kornlager og bageri som foder til grisene. I regnskabsåret havde grisestien 6 orner, 14 søer og 178 pattegrise. Regnskabet viser, at 146 grise blev solgt, mens 26 grise gik til klostrets sygehuse som føde til de syge. Grisekroppene blev uddelt til lægfolkenes sygehus, mens slagteaffaldet (indvolde) blev uddelt til både lægfolkenes sygehus og klostrets egne sygehuse. Raske munke og lægbrødre spiste altså ikke grisekødet! Det talg og fedt, som ikke blev brugt af skomageren, blev solgt. I grisestiens regnskaber ses, at afdelingen havde egne bikuber, hvilket er lidt overraskende, men netop biholdet synes at være fordelt udover mange af klostrets afdelinger.

Klostrets afdeling for bygge og anlæg

Klostret havde sin egen afdeling for bygge og anlæg. Herfra blev der leveret kalk, sand og bly til andre afdelinger, som selv lavede sine reparationer. Bygge og anlægsafdelingen udførte også reparationer på kirke- og klosterbygninger. Sten, skiffer, sand og kalksten blev importeret via båd til klostret, og sidstnævnte blev brændt til mørtel i klostrets egen kalkbrændingsovn. I bygge- og anlægsafdelingen var også et tømmerværksted og et blikkenslagerværksted, hvor lærlinge blev oplært.

I klostrets smedje blev der fremstillet knive og værktøj, tilpasset metalringe til træhjul, skoet heste, og der blev indkøbt store mængder jern og stål, som når det var oparbejdet, blev sendt videre til de mange ladegårde.

Om brød, øl og sildefedt

Der blev bagt fire forskellige brødtyper på klostret. Brødene var af forskellig kvalitet og kvantitet og blev fortæret af de mange forskellige personer i klostret, på ladegården, i værkstederne og i gæstehuset. Klid og opfejning fra bageriet blev sendt til grisestien, og til den hest, som arbejdede i smedjens hestemølle.

Bryggeriet bryggede forskellige typer øl, lige fra stærke til mindre stærke øltyper. Fra deres regnskab ses, at mellemkvaliteten af øl ofte blev givet til de syge i sygehusene, og at portneren uddelte over 1800 liter øl i løbet af året til de fattige. Bryggeriet havde en bødker ansat til at lave tønder og beklæde dem

med tøndebånd lavet af træ. Bryggeriets malfald blev anvendt som føde til høns og svin.

Kældermesterens medhjælper stod for at uddele stuvning og suppe til arbejderne indenfor klostrets mure. Han tog sig også af den ost og smør, som kom fra klostrets ladegårde. Hans opgave var ligeledes at uddele pittancer – mindemåltider i form af bedre mad og drikke end det normale måltid – doneret til klostres munke. Han stod for klostrets beholdning af fisk, og til dette arbejde havde han to mand som medhjælpere under sig. Tilsyneladende var det i samme afdeling, at fiskene blev tilberedt, for i regnskabet ses, at sildefedt overraskende nok blev sendt til skomagere, som brugte det til at blødgøre læderet!

Om sko, skind og munketøj

Skomagere fremstillede sko og støvler samt andre mindre læderprodukter

til uddeling blandt klostrets beboere. Uddeling af fodtøj foregik to gange årligt, i pinsen og ved Allehelgens. Der blev produceret én type fodtøj til munke, og én anden i bedre kvalitet til klostrets lægbrødre. Af regnskabet kan vi se, at der blev produceret 171 par sko til munke

Garver som fjerner hår fra dyreskind ca. 1473. Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Band 1. Nürnberg 1426–1549. Digitaliseret og tilgængeligt af Stadtbibliothek Nürnberg.

og 134 par sko til lægbrødre. Endvidere gav abbeden 120 par sko væk i gaver i løbet af året, så skomagerværkstedet må have haft travlt! Det ses også, at munkenes indesko blev fremstillet af filt, som blev indkøbt (indesko er en slags hjemmesko).

Regnskabet viser tydeligt, at alt kan anvendes. Rå-skind blev leveret til garveren, som hovedsageligt modtog fåreskind. Han afhårede skindene, og gjorde huderne klar til at blive anvendt som læder til knivskeder, bæltter eller skindtæpper. Det fjernede hår fra skindene blev solgt til opblanding i mørtel (fæhår), mens dyrehorn blev solgt og/eller anvendt til lim. Af lammeskind blev der fremstillet hætter til brug, når vejret var dårligt.

En anden afdeling var pergamentmageren, som kun tog sig af skind fra får og kalve. Der blev ikke fremstillet meget pergament på klostret, så i stedet måtte pergament indkøbes i det omtalte regnskabsår. Udgifter til blæk, blækhus, indbindingstråd og bogspænder viser, at klostret selv indbandt sine bøger. Klosters uld blev anvendt til munkenes og lægbrødrenes dragter. Fra regnskabet vides det, at klosters væver var en lægbroder, og at klostret have egen valkemølle, som udover at valke sit eget stof også valkede lokalt produceret stof.

Munkenes sommertøj blev udleveret i den første uge af maj, mens vinter-tøjet blev udleveret i midten af september. Både munke og lægbrødre modtog ankellange vintertunikaer, hoser og indesko, og munkene fik yderligere udleveret munkekutte og scapular. Resten af klædedragten blev udleveret efter behov (bælte, knivskede og hætte). Når nyt tøj blev udleveret, blev alt gammelt indsamlet for at kunne videregives til de fattige.

Afrunding

Beaulieu Abbeys regnskab viser, at de engelske cisterciensere anvendte et gennemreguleret regnskabssystem ned til de mindste detaljer. Det er spændende at se de effektive munke styre økonomien i alle klosters afdelinger. Vi bliver klogere på forhold som, at klostret avlede grise med det formål enten at sælge dem og/eller anvende produkterne til føde i sygehusene. Vi får oplyst, at sildefedt anvendes til at blødgøre læder, og at klostret har haft en urmager ansat, hvilket er spændende, fordi vi ved så lidt om, hvordan klostrenes tidlige ure fungerer. Vi får at vide, at klostret har egen bygge- og anlægsafdeling, som klarer reparationer og selv uddanner personale, at skovridderen anvender et målbart system til indsamling af brænde, og at bryggeriet havde egen bødker ansat til at producere tønder til klosters øl. Det er også interessant viden, at klosters egne syge og svage får sukker, lakrids og krydderier. Det er muligt, at disse produkter mere bør opfattes som medicin end som for-

sødelse af de syge og svages tilværelse. Der gives et indtryk af, at klostrets afdelinger er velfungerende og velstyrede. Der er styr på alt, lige fra udleveringen af sko og tøj samt bespisning af de fattige, til klostrets produktion af uldklæde, fødte pattegrise, antal bagte brød og indkøbte stykker pergament. I det store administrative regnskab er der plads til at notere, at opfejningen fra gulve i bryggeri, bageri, køkken og kornlager blev anvendt til foder til klostrets dyr.

Om det anvendte engelske regnskabssystem også blev benyttet i danske cistercienserklostre, er usikkert, men mon ikke de danske klostre var lige så veldrevne og organiserede.

Referencer:

- Hockey, S. F. 1975. The Account-Book of Beaulieu Abbey. Camden Fourth Series, vol. 16. London, Butler & Tanner.
- Oldland, John 2005. Cistercian Clothing and Its Production at Beaulieu Abbey, 1269-1270. Medieval Clothing and Textiles, Bind 9, red. Robin Netherton, Gale R. Owen-Crocker, s. 73-96.

Sommerudflugt 16. juni

Sæt kryds i kalenderen søndag den 16. juni, for der kører vi ud i det blå på endnu en uforglemmelig udflugt ud i Danmarks klosterland.

Præcist hvor vi kører hen, er endnu ikke helt på plads, men der er flere spændende forslag på tegnebrættet, og vi lover, at det er helt på plads, før vi stiger ombord i bussen den 16. juni.

Skitsen for dagens program vil i grove træk bestå i at køre fra Ry Station om morgenen med kurs mod vores udflugtsmål. Busturen vil byde på opbyggende underholdning og kaffe. Frokost vil blive indtaget på et traktørsted på ruten, og så vil vi formodentlig være tilbage i Ry sidst på eftermiddagen fulde af oplevelser og lidt klogere på endnu et kapitel i den danske klosterhistorie.

Der kommer et program, pris og en tilmeldingsdato, så snart planlægningsudvalget har finpudset planen.

Følg med på www.skanderborgmuseum.dk.

Spør af den keltiske kirke i Danmark

Af Ingeborg Doktor

De keltiske kirkesamfund udsprang af den kristendom, som i løbet af det 5. århundrede slog rod i Irland. Den udviklede sig til at blive dels en missionerende kirke og dels en kirke, der byggede på munke og klostresamfund.

Den var ret uafhængig af den romerske kirke og hovedelementer var og forblev en stærk tilknytning til naturen og dagliglivet, med munkesamfundene som reservoirer for åndelighed og fornyelse. Hvor den romerske kirke lagde vægt på Jesu død på korset for vore synderes skyld, lagde den keltiske kirke vægten på påskemorgen, og opstandelsen til det evige liv. Derfor blev det vigtigste symbol også et solkors, der viser hen til påskemorgen. Her kan vi tænke på Grundtvigs salme: Som forårssolen morgenrød. Denne salme med dens henvisning til naturen viser hen mod den keltiske form for kristendom.

Endvidere havde kvinder en betydelig større indflydelse og respekt i den keltiske kirke og også kvinderne var ivrige missionærer, mest kendt er Sct. Brigid af Kildare. Hendes store popularitet viser sig i de utallige former hendes navn antog i den nordlige del af Europa.

Hen i det 7. århundrede blev den keltiske kirkes tidsangivelse af påsken et problem, fordi den var ude af trit med den katolske kirkes. Dette problem løstes på et kirkemøde i Whitby. Dette møde blev holdt i 664 under foresæde af Sct. Hilda, nonne, klosterstifter og prinsesse. At netop en kvinde forestod dette møde, hvor den keltiske kirke blev optaget i den katolske kirke, viser kvinders position i den keltiske kirke.

En anden vigtig forskel var uddelingen af nadveren der i den keltiske kirke uddeltes i begge skikkelser, brød og vin.

Munkenes tonsur havde endvidere en anden form, den var en kronragning fra øre til øre, midt henover hovedet.

Fra tidlig tid i den keltiske kirke fore-

Klassisk Keltisk kors.

gik skriftemålet i et lukket rum med præsten som ene tilhører. I den romerske kirke var det et offentligt skrifte, og der var tilhørere og vidner.

Som bekendt blev det her den keltiske tilgang til skriftemålet, der i det lange løb sejrede og omkring år 1200 blev enerådende.

I Danmark har vi en del tidlige helgener, som aldrig er blevet officielt godkendte af den katolske kirke. Blandt dem er Thøger fra Vendsyssel, Bothulf (Budolfi), fra Ålborg og Keld fra Viborg, for nu at nævne de kendte. Det er ingen tilfældighed at de stammer fra det nordlige Danmark, for engelske munke var aktive her længe før kristendommen officielt indførtes i Danmark. Her finder man rundt om på kirkerne og ved kirkerne spor af keltisk kristendom, der ikke var et trossamfund af store kirkebyggere, men som brugte beskedne boliger, hjem, til deres gudstjenester og i vidt omfang holdt dem udenørs omkring et kors.

Sådanne fritstående kors finder vi bl. a. på Gotland og Øland hvor de har fået lov at stå; på Øland fordi den hellige Brigitta af Vadstena holdt andagt der.

Også på isolerede steder i England, på North Yorkshire Moores bl. a., og i bjergene i Wales træffer man korsene. Her har der i utallige århundreder været holdt gudstjenester og andagter.

Klostersamfundene holdt i vidt omfang til på isolerede øer, som fra førkristen tid havde en særlig status som hellige steder. Lindisfarne, Iona og Anglesey er eksempler på øer med keltiske klostersamfund. Stilhed og kontemplation var vigtige dele af klosterlivet og det praktiske arbejde varetoges af en form for lægbrødre.

Kalvø og Cara Insula, det med den afsondrede ø lyder sært bekendt.

Der er en del danske sagn og fortællinger af keltisk oprindelse og et af dem er knyttet til Øm Klosters jurisdiktion, nemlig sagnet om de tre jomfruer på Kalbygård. Det lyder nogenlunde sådan her: Tre søstre boede på Kalbygård, Lin, Dal og Bjal. Der var ved gården en sø som de tre piger måtte sejle hen over for at komme til kirke, og den ene af dem var så uheldig at tabe sin guldring i vandet. Hun sagde da, at den så hun aldrig igen, det var lige så umuligt som at søen skulle blive tør, men tre dage efter var søen næsten borte, og en fisker kom da op på gården med en stor fisk, som blev skåret op til middag og der lå guldringen.

De tre søstre var taknemlige og fromme og byggede hver sin kirke, opkaldt efter dem, Linå, Dallerup og Bjarup kirker af hvilke Bjarup blev nedlagt omkring 1530. Materiale fra den indgik i en udvidelse af Linå kirke og på selve kirketomten rejste Thor Lange senere et solkors i jern. Her bliver der

Thor Langes kors i Bjarup kirkeruin.

Bagerst til venstre anes resterne af vest gavlen som et lavt stendige.

Det eneste der i dag er tilbage af kirken.

Korset er en kombination af et russisk kors og et kompas.

Foto: Ingeborg Doktor

nogle år holdt en friluftsgudstjeneste omkring Sct. Hans.

Sagnet med guldringen og fisken findes i mange variationer i det keltiske område, også Glasgow har sin variation og så populært har det været, at guldringen indgår i Glasgows byvåben.

For de der kunne være interesserede byder en lille udflugt til Daughbjerg kirke og kirkegård på flere keltiske levn, en lidt længere tur er til Tømmerby kirke i Vensyssel, som også har keltiske aner og Veng klosterkirke med dens engelsk inspirerede detaljer er måske også et besøg værd med keltiske briller på.

Kilder:

- Gunnar Iversen: Den keltiske kristendom i Danmark. Eget forlag. 2016 s.130.
- Morten Lund Warmind: Øen i den keltiske verdensopfattelse, religionsvidenskabeligt tidsskrift nr 28. s32-39.
- Ray Simpson: Keltiske Spor. 2004, i Danmark 2007 forlaget Boedal. s.12-13.
- Danmarks kirker, Nationalmuseet. Bjarup ødekirke. 1989.

Nyt vedrørende Øm - Museet for klosterliv

Af Lene Møllerup

Formål

I 2018 har museet arbejdet på forprojektet i udviklingen af Øm Kloster Museum som besøgsmaal. Arbejdet havde til formål at kigge på hvordan Øm Kloster bedst kan attraktionsudvikles set i forhold til områdets natur- og kulturfredninger, ejerforhold samt at få kvalificerede ideer/temaer til form og indhold.

Forprojektet

Et kommissorium blev oprettet, og en styregruppe og arbejdsgruppe nedsat. Efter inviteret udbud i marts 2018 valgte man arkitekterne Galmstrup Ltd. og SLA Arkitekter, som de gennemgående rådgivere i et forprojekt.

Borgerinddragelse - inspirationsseminar og workshop

I 2018 er der afholdt to offentlige arrangementer, hvor det har været muligt at få indsigt i processen samt komme med bud på, hvad fremtidens Øm Kloster Museum skal indeholde. Første arrangement fandt sted i april 2018. Her blev der afholdt et inspirationsseminar med oplæg og en borgerinddragende workshop, hvor der blev genereret ideer. Inspirationsseminaret var velbesøgt, 45 personer deltog bl.a. naboer, museumsmedarbejdere, Øm Klosters Venner, repræsentanter fra kommunen og byrådet, museets bestyrelse og Århus Universitet.

I juni fandt en workshop sted med fremlæggelse af visioner og ideer for fremtidens Øm Kloster Museum af arkitektfirmaet Galmstrup og SLA landskabsarkitekter. Museet fremlagde stedets potentialer og der blev arbejdet i workshops med fem konkrete fokuspunkter. Til workshoppen deltog 35 personer herunder repræsentanter fra museer, universitetet, VisitSkanderborg, kommunen, erhverv samt Øm klostres Venner og naboer.

Hvor inspirationsseminaret var en åben dialog, hvor alle brainstormede om stedets muligheder og fremtidige potentialer, så blev der på workshoppen arbejdet meget målrettet ud fra fem definerede fokuspunkter, der alle definerer Øm Klosters og stedets kerneoplevelse.

Afslutning af forprojektet

Galmstrup Ltd. afrapporterede i august sine visioner og ideer for fremtidens Øm Kloster Museum i et skitseforslag. Der var blevet lyttet meget til museets ønsker og resultaterne af workshopsene. Rapporten beskriver **Øm - Museet for Klosterliv** som et levende museum, der formidler kulturarven og munkenes dagligdag gennem udstilling og aktiviteter ude og inde. Intentionen er først og fremmest at iscenesætte og forstærke fortællingen om ruinen, genstande og kulturlandskabet ved Øm Kloster på bedre vis.

Rapporten beskriver endvidere det fremtidssikrede museum, som et sted besøgende har et tilhørsforhold til, og vender tilbage til. Derfor er det essentielt at udvikle et bæredygtigt multifunktionelt museum i øjenhøjde, hvor samling, forskning og oplevelser kombineres med årstidernes skiften.

Udover bedre udstillings- og besøgsfaciliteter er ideen derfor at etablere et "Akademi" for samskabelse mellem forskere og besøgende. Et sted hvor aktiviteter udspringer af Øm Klosters fortællinger, der har relevans for forskningen, og som naturligt bidrager til museumsdriften.

Projektet 2019

Museet og kommunen er i dialog med fredningsnævnet, Naturstyrelsen og Slots- og Kulturstyrelsen vedrørende områdets fredninger med henblik på, hvordan Øm Kloster bedst kan attraktionsudvikles set i forhold til områdets natur- og kulturfredninger.

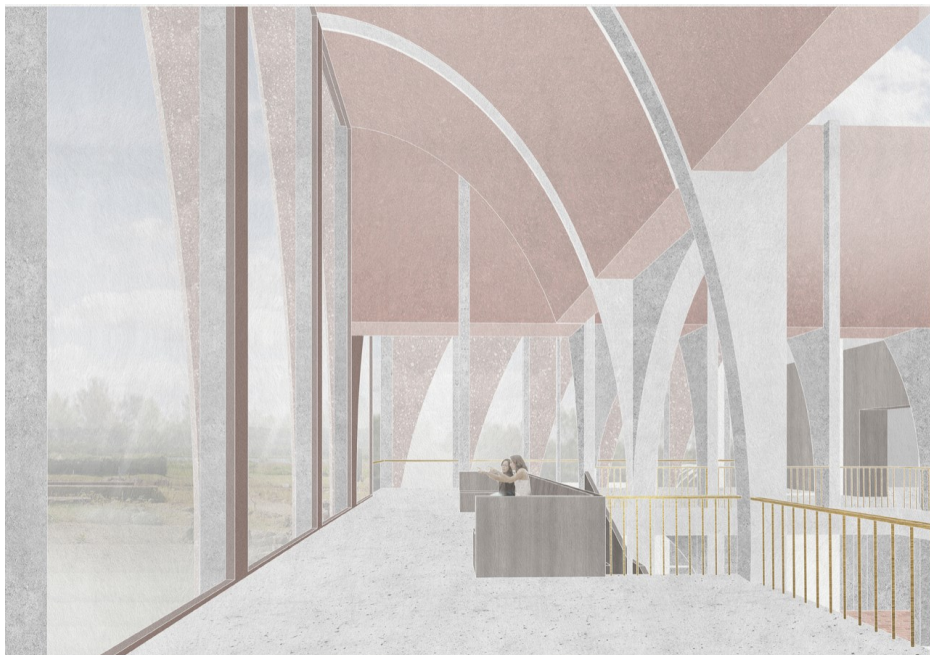
Endvidere arbejdes der med at erhverve jord til fremtidens museum gennem opkøb og mageskift af ejendommene og matriklerne vest for klostret, mod Emborgvej. Og der skal mobiliseres betydelige økonomiske ressourcer,

Øm Kloster set fra Fratergården. Skitseforslag ved Galmstrup Ltd.

hvis stedets potentiale skal bibeholdes og udvikles til en nationalt betydende turistattraktion med potentiale for at generere vækst. Derfor er der indledt begyndende dialog med private fonde.

Sidst, men ikke mindst, er museet i dialog med Det Kgl. Bibliotek i forhold til Øm Klosters Krønike. Det er intentionen, at Øm Klosters Krønike skal danne et naturligt omdrejningspunkt for formidlingen i det nye Museum for Klosterliv. Derfor er det ønsket at iværksætte og udgive en ny, komplet oversættelse til dansk, og at få skannet og digitaliseret det enestående håndskrift, så det kan indgå i formidlingssammenhænge og blive lettere tilgængelig for forskning.

Udsigtsrum i udstillingsbygningen. Skitseforslag ved Galmstrup Ltd.

Sagn fra folkemunde

af Jan Bech Andersen.

Om kirker og helligdomme i området omkring Øm Kloster

Evald Tang Kristensen, 1843 - 1929, ernærede sig som skolelærer, men endnu vigtigere set fra et historisk synspunkt indsamlede og udgav han folkesagn fra hele Danmark. Det resulterede i værket ”*Danske sagn – som de har lydt i folkemunde*”. I tredje bind af dette syvbindsværk kan man bl.a. læse om kirker, klostre, hellige kilder og meget andet relateret til helligdomme.

Teksten er indsat, som den fremstår i bogen og tegnsætningen ligeså, men aa er blevet erstattet med å. Her følger de udvalgte sagn:

Dover kirkes navn

Peder Johansen fortæller følgende om placeringen af Dover kirke: *Den gamle kirke lå ellers i Illerup, men den var bleven så brøstfældig, at den kunde ikke hænge sammen, og så skulle der bygges en ny. Så ville folkene have den lagt i Svejstrup, det var ikke sådan i den ene side af sognet, og der var præstegården og skolen. Men alt det, de byggede, vilde ikke hænge sammen, og ikke de kunde få kirken på det sted. Så vidste de aldrig deres råd. Da kom der en vejfarende forbi en dag, som de stod og dundrede med det murværk, og han siger: ”Hvad er det, I har for, lille folkens, for a tykkes, det her ser sådan lidt broklere ud” ”Ja, vi vilde have os en kirke her, men kan ikke få den til at stå; den falder ned for os.” ”Ja” siger han ”I skal ikke sådan bære jer ad. I skal tage to stude, der har aldrig gået i tøjer, og lægge træktøj på dem og så spænde dem sammen for et par hjul og lade dem gå, efter at solen er gået ned.” Så vandt studene så langt om natten, at de kom over til, hvor Dover kirke nu ligger; der var et stort ellemorads, og det kom de ind i, og kunne ikke komme derfra. Se, der blev så kirken lagt. Da kirken blev bygget, skulde de have et levende kreatur begravet under grunden. Dog var de så forarmede, at de ikke kunde anskaffe andet end et lam, medens andre steder har de en so eller hest eller ko.*

Det liglam er set af enkelte, og Smede-Rask har da set det, og min oldefar også; han troede, det var det. (1)

Der findes ikke færre end tre fortællinger om hvordan samme kirke fik sit navn. *Da Dover kirke skulde bygges, fik de et par dovne stude spændt for et læs sten, og hvor de lå om morgenen, skulde den bygges. De gik i dynd med*

Dover Kirke

stenene der, hvor den nu ligger. Da fik den navnet Dover, for de dovne stude lagde stenene der. (2) Det næste sagn må siges at være en variation af samme fortælling. Her bliver studene til kalve, og man fandt dem ved doverdags (=meldmadstid) og derfor kaldte man kirken Dover. (3)

Den sidste fortælling leveres af Smede-Rasmus. *Dover kirke skulle bygges henne på Firgårde mark; der har ligget sten af den endnu i min drengetid. Men muren faldt, efter som de byggede, og så rådede en klog mand dem til at binde for et par stude, og hvor de lagde sig om natten, skulle kirken bygges. De lagde sig i et dyndmorads med pur og vand. Det er også en forfærdelig vandet kirkegård, og de drukner ligene den dag i dag, endda de har rørlagt den.*(4)

At binde to, ja nogle steder tre dyr sammen for at lade dem afgøre noget så væsentligt som opførelsen af en bygning, må være et vandresagn. Det er brugt i mange sammenhænge som forklaring på kirkers placeringer. Nogen steder er de så nøjsomme, at de kun sender en enkelt kalv ud.

Om Ry

Ry var i gammel tid en kjøbstad, og endnu findes her det store og lille torv og andet som minder om Kjøbstaden. Sagnet siger, at kirkens (st. Søren's) tårn, som mod al sædvane vendte mod øst, havde et så højt spir, at det ved sit fald slog et barn ihjel, i et kjær østen for kirkegården, som efter denne begivenhed kaldes Barnekjæret. For resten skal selve st. Søren være skyld i, at den forfaldt, thi engang kom nogle mænd fra Beder for at købe st. Søren af mændene i Ry, men da de ikke havde penge nok at betale med, måtte de rejse hjem med uforrettet sag. Men da de kom hjem, så de til deres store forbavsel-

se, at st. Søren havde forladt Ry – vistnok fordi hans kilde var blevet vanhelliget – og stod midt på alteret i deres kirke.

Nederst i Ry kirke står opstillet to ligsten, der før har ligget i Øm klosterkirke. Den nordligste er over biskop Svend fra Århus, om hvem man fortæller, at da han engang var i havsnød, lovede han, at hvis han måtte komme levende i land, vilde han anlægge et kloster til Guds ære, og dette skal være oprindelsen til det bekendte Øm kloster, der i gammel tid lå, hvor nu byen Emborg er.

I Ry skal den første lutherske konge i Danmark være bleven valgt. Stedet, hvor dette skete, vises endnu nordligst i byen, og har fået navnet Kongsgården. En anden gård kaldes Fogedgården, fordi fogeden boede her, da Ry havde sit eget birk. (5)

Dette er nok ikke bare fri fantasi. Dog nævner fortælleren intet om den sydlige sten.

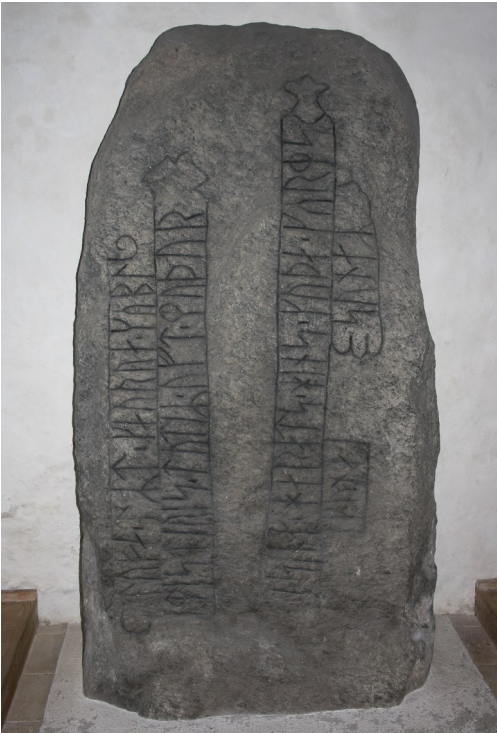
Det næste sagn er derimod et meget fantastisk eventyr, fortalt af to mænd fra Lille-Tåning Jens Bæk og Mikkell Hansen. *De gamle har haft til mundheld: Der er kobberporte for Ry. Det har nu også været en stor by engang, og*

Sct Søren's Kilde

der er tre store kobberporte fra den bleven smidt ned i Mossø af en kjæmpe. Så vilde de en gang prøve på at få dem derfra, men det kunde de ikke, undtagen de kunde få dem trukket op ved tre tyrekalve, der skulde fødes op i tre år med ene mælk og ikke få en dråbe vand, for så var det hele forbi. De skulde opfødes hver i sin by, og den pige, der skulde passe dem, hun var edsvoren på, at hun ikke skulde give dem andet end mælk. Hun paste dem også, og det gik godt, indtil de tre år var da for resten omme. Så kom der en gammel mand og tiggede hende for, om hun vilde give den ene en lille dråbe vand. Han vilde give hende, hvad det skulde være, for det. Men hun havde jo gjort ed på, at hun ikke skulde give dem andet end mælk. Så blev han ved med hende til den sidste dag, da dyppede hun lige hendes ene finger i vand og kom i mælken til den ene. Da de fik tyrene spændt for deher kobberporte og skulde have dem til at trække dem op, så styrtede den ene tyr, og så måtte de jo lade portene ligge, og de ligger der den dag i dag er. (6)

Selvom den kendte kilde ved Gl. Ry nu er tørret ud, så siger sagnet, at kildens kraft forsvandt, før dette skete og historien lyder således: *Kildens hellighed tabte sig ved, at en mand vaskede en skabet hest deri. Den blev rigtig nok helbredt, men vandets kraft tabte sig nu.*(7)

Der er en hellig kilde syd for Vissing på Jævngyde mark. Den kaldes af folk den hellige kilde, der er tegn til, at der har været valfartet til den. Det er fortalt af Jens Andersen, Kalris.(8)

Jeg har fundet flere forstenede søpindsvin ved begge kildestederne. Det har fået mig til at tro, at de allerede blev brugt før kristen tid. Næste gang du finder et forstenet søpindsvin, så kik godt på den flade underside, der ser du et skåltegn i midten, hvorfra der løber linjer ud som solstråler, du kan måske også se det som et kildespring, hvorfra det livgivende vand løber ud til alle sider.

Dronning Toves runesten i Sønder Vissing Kirke.

Foto: Kristian Skovmose

Skatte i området

På et vist sted i åen mellem Emborg og Ry mølle ser fiskerne tit et lys brænde oven på vandet. De gamle fortæller, at en skat her skal være nedslænk i krigens tid. Ifølge sagnet skal det være en kiste helt fuld af penge.⁽⁹⁾ Et andet sted fortælles det af Ane Marie Rasmusdatter fra Vole: *Her ligger skatten mellem Emborg bro og Guden søen.*⁽¹⁰⁾ Emborg bro blev dog først bygget i 1840 af Pontoppidan Møller, ejeren af Klostermølle.

J. Balsen Hansen fra Ømborg fortæller desuden: *Der var engang nogle fiskere fra Ømborg, som havde hørt, at der var en kiste ude i Mossø. De besluttede da at drage kisten op. En dag, da de var ude at drage våd, fik de fat i den. Ingen måtte tale, inden de fik den i båden. Men som de står og haler i kisten, får de en stor sort hane at se på enden af den. Den ene af mændene siger da: ” Nu har jeg aldrig set så stor en hane ” I det samme sank kisten til bunds, og ingen har set den siden.*⁽¹¹⁾

T. H. Jensen fortæller, at der skal ligge en meget stor skat begravet i Skovsbjerg lige vest for Ry, ”*men den bevogtes ved trolddom, hvilken ingen kan løse, medmindre han kan forstå en sten på Sønder- Vissing kirkegård, der i en ulæselig skrift giver oplysning herom*”.⁽¹²⁾

Der kan her være tale om de to runesten, der stod ude ved porten ved kirken frem til 1830'erne, hvorefter de blev flyttet ind i kirken.

Mossøs forbindelse til verdenshavene

Ane Marie Rasmusdatter, Vole, beretter: *Der er en odde i Mossø over imod Dørup land, og den vokser stadig. Når den kommer så langt over, at de kan træde i land på den modsatte side uden at vade, så skal verden forgå. Lidt til sydøst for spidsen af odden er der, ved forandring i vejret, sådan en susen og brusen i vandet. Søen kan andre steder stå så blank som et spejl, men på en lille plet der, er der altid oprør i vandet. De tror, at der på det sted er underjordisk forbindelse med andre vande.*⁽¹³⁾

Der er mange flere sagn, der stammer fra området. Har dette givet mod på at kigge nærmere på Evald Tang Kristensens værker, så kan de lånes på biblioteket.

Kilder:

- Danske sagn - som de har lydt i folkemunde Bind 3 af Evald Tang Kristensen.
(1) Kap. 20, nr. 870, (2) Kap. 18, nr. 816, (3) Nr. 817, (4) Nr. 818, (5) Nr. 1640, (6) Nr. 1641, (7) Nr. 1160-1162, (8) Afsnit 26 i Nr. 1094, (9) Kap. 5 Nr. 2283, (10) Nr. 2285, (11) Nr. 2270 (12) Kap. 10, Nr. 2426 (13) Nr. 1885

Det sker på Øm Kloster i 2019

Maj

Onsdag d. 1. maj, kl. 10:00.

Øm Kloster Museum åbner for sæsonen. Morgenbrød og kaffe til alle fremmødte.

Søndag d. 5. maj, kl. 04:30.

Munkenes morgen og naturen vågner. (Guider: Kirsten Kjærulf og Otto Andersen) Sansefyldt morgen med natur- og kulturoplevelser ved Mossø.

Juni

Tirsdag d. 4. juni, kl. 20:00.

Friluftsgudstjeneste i Øm Klosterkirkes ruin ved pastor Dorthe Gudmund Larsen, Ry Kirke.

Lørdag d. 8. juni og søndag d. 9. juni, kl. 10:00-15:00.

Lær om klosterplanter ved hjælp af tegning - dagskursus på Øm Kloster Museum. Se mere side 15.

Søndag d. 16. juni. Sommerudflugt med Øm Klosters Venner. Se mere side 24.

Juli

I munkenes fodspor - rundvisning i klosteruinen på Øm Kloster.

- søndag d. 7. juli, kl. 14:00,

- søndag d. 14. juli, kl. 14:00,

- søndag d. 21. juli, kl. 14:00 &

- søndag d. 28. juli, kl. 14:00.

August

Weekenden d. 17. - 18. august.

”Klosterfestival” på Øm Kloster. (lørdag: 10:00-18:00, søndag: 10:00-17:00).

September

Fredag d. 20. september, kl. 16:00.

Klosterhaven og dens historie – guidet tur. Arrangement som del af Kulturaftenen i Skanderborg.

Oktober

15. - 20. oktober. Efterårsferie på Øm Kloster. (Mandag lukket).

Torsdag d. 17. oktober, kl. 18:30-

20:30. Museum i lommelygtens

skær. Oplev stemningen på Øm Kloster i skæret fra måne, fakler og levende lys, når museet holder aftenåbent i efterårsferien.

Følg med på hjemmesiden:

www.museumskanderborg.dk og tilmeld din mailadresse for at få invitationer og info.

Mailadresser

For at begrænse udgifterne til porto ønsker vi at kunne sende så mange breve som muligt elektronisk, og det er derfor vigtigt at foreningen får besked både hvis mail- eller postadresse ændres.

Det letteste er at sende kontaktoplysningerne i en mail til:

venner@k-doktor.dk